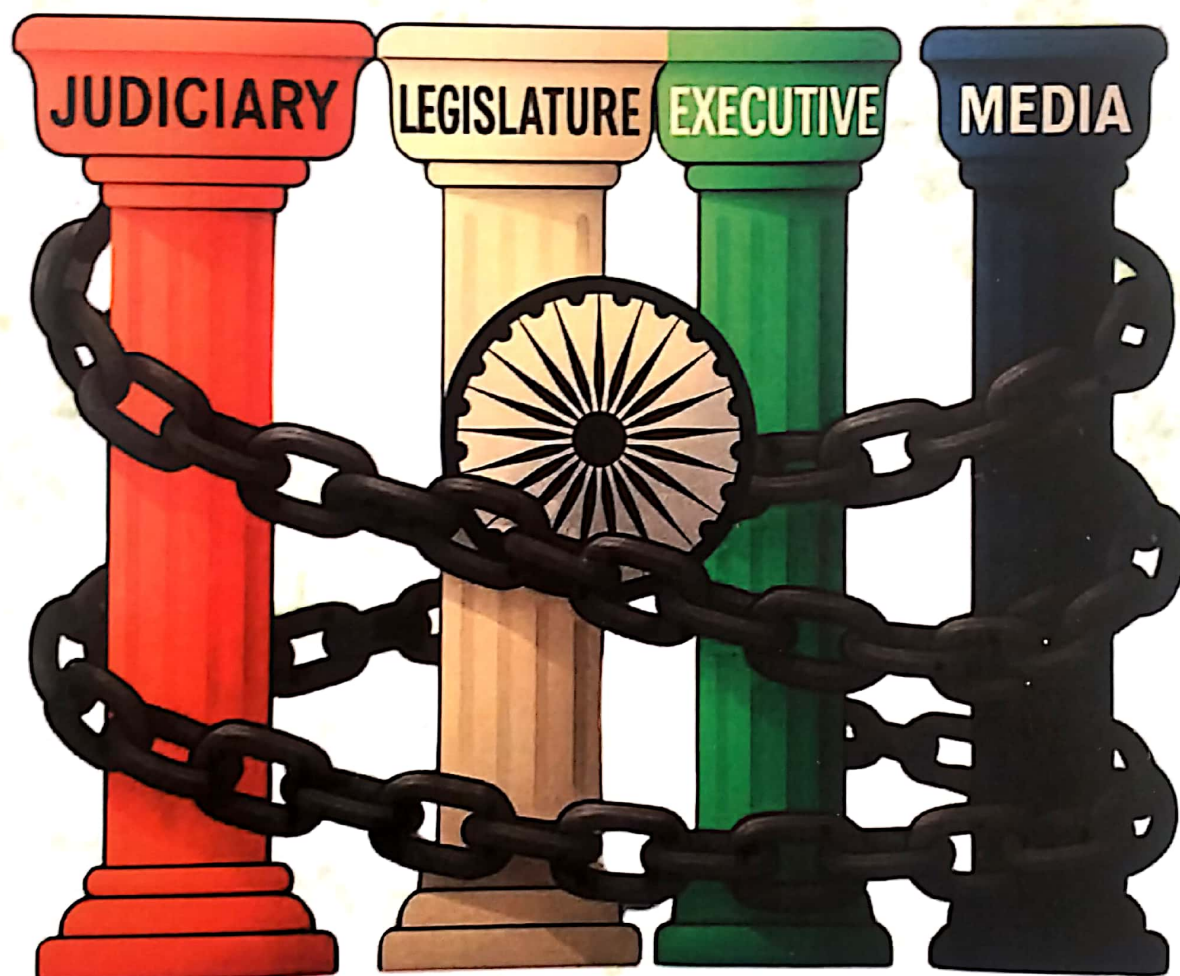

Sponsored by ICSSR, New Delhi

Impact of Globalization on Indian Democracy

Editor

Dr. Mrs. Shital Chandrakant Patil

Co-Editor

Mr. Shailesh Bhimrao Kamble

Rayat Shikshan Sanstha's
Dr. Patangrao Kadam Mahavidyalaya, Ramanandnagar (Burli)
Tal: Palus, Dist. Sangli, MH (India)

Two-Day National Seminar

On

Impact of Globalization on Indian Democracy

Organized by
Department of Political Science & IQAC

Sponsored by
ICSSR, New Delhi

Editor
Dr. Mrs. Shital Chandrakant Patil

Co-Editor
Mr. Shailesh Bhimrao Kamble

Akshara Publication

Context

	Principal's Message	
	Convener's Message	
	Co -convener's Message	
	Invities Talk-Prof. Dr Rohan Chaudhary	
	Invities Talk-Prof. Dr. Prakash Pawar	
	Invities Talk- Prof. Dr. Shivaji Patil	
	Invities Talk- Dr. Sunil kankate	
1	Globalization: Its Impact on local identities- Prof. Dr. U V Patil / Mr. Shailesh B.Kamble	15
2	जागतिकीकरण आणि भारतीय प्रशासन - डॉ. सचिन चव्हाण / डॉ. शितल चंद्रकांत पाटील	20
3	Globalization and India as democracy - Adv. Priya Bharat Bhushan Chivarikar	24
4	Barriers to Political Participation in India- Mr. Datta Jadhav	30
5	India's Advances in E-Government: A Global Analysis on Digital Transformation- Mr. Fadatare Vishal Sadhu	39
6	भारतीय निवडणूक आयोग आणि डिजिटल लोकशाही - प्रा.सरिता निकम	44
7	Digital Democracy in India: Opportunities and Challenges -Dr. Pravin A.Powar	52
8	Cultural Homogenization and Local Identity Prof. Dr.Bharati Patil Mr. Nishikant Savanta Waghmare	57
9	जागतिकीकरणाचे परिणाम: एक आढावा - डॉ. सचिन श्रीरंग चव्हाण	70
10	डिजिटल सक्रियता आणि समाज माध्यमे -प्रा.राजेश मोहन पवार	74
11	India's 1991 Economic Reforms: A Shift towards Liberalization and Growth - Sarika Rajendra Thakar	78
12	Globalization and its Impact on Indian Democracy - Dr.Shabana G. Halangali	87
13	जागतिकीकरण आणि भारताचे बदलते परराष्ट्र धोरण- प्रा. राम चव्हाण	97

ई-लोकशाहीसाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने वापरलेली ई-साधने

प्रा . सरिता निकम

राज्यशास्त्र विभाग

डॉ. पतंगराव कदम महाविद्यालय रामानंदनगर(बुर्ली)

सारांश: राजकीय आणि प्रशासन प्रक्रियांमध्ये माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा वापर करणे म्हणजेच ई-लोकशाही होय. हा शब्द डिजिटल कार्यकर्ते स्टीवन क्लिफ्ट यांनी दिला आहे. २१ व्या शतकातील आय.सी.टी वापरून, ई-लोकशाही नागरी तंत्रज्ञान आणि ई-सरकार सारख्या पैलूसह लोकशाही वाढवण्याचा प्रयत्न करते. समर्थकांचा असा युक्तिवाद आहे की निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेत पारदर्शकता वाढवून, ई-लोकशाही सर्व क्षेत्रातील नागरिकांना कार्यवाही पाहण्यास आणि समजून घेण्यास सक्षम बनवू शकते. तसेच, जर त्यांच्याकडे दुर्लक्षित डेटा, दृष्टिकोन किंवा मते असतील तर ते अर्थपूर्ण योगदान देऊ शकतात. ते योगदान देशाच्या कायद्यांच्या प्रस्ताव, विकास आणि प्रत्यक्ष निर्मितीमध्ये नागरिकांच्या सहभागास सुलभ करते. अशा प्रकारे, ई-लोकशाहीमध्ये धोरण-निर्धारण प्रक्रियेमध्ये विश्लेषण स्पष्ट करण्याची अधिक क्षमता आहे. इलेक्ट्रॉनिक लोकशाहीमध्ये विविध प्रकारच्या साधनांचा समावेश केला जातो. जे विद्यमान आणि उदयोन्मुख माहिती स्रोतांचा वापर करतात. ही साधने जनतेला त्यांच्या चिंता, आवडी आणि दृष्टिकोन व्यक्त करण्यासाठी आणि समुदाय, राष्ट्रीय किंवा जागतिक स्तरावर निर्णय घेण्याच्या प्रक्रियेवर प्रभाव टाकू शकणारे पुरावे देण्यासाठी एक व्यासपीठ प्रदान करतात. ई-लोकशाही टेलिव्हिजन आणि रेडिओ सारख्या पारंपारिक प्रसारण तंत्रज्ञानाचा तसेच मतदान प्रणालींसह नवीन परस्परसंवादी इंटरनेट-सक्षम उपकरणे आणि अनुप्रयोगांचा वापर करते. ही उदयोन्मुख तंत्रज्ञाने सार्वजनिक सहभागाचे लोकप्रिय माध्यम बनली आहेत, ज्यामुळे देशातील नागरिकांना विविध प्रकारची माहिती मिळवता येते आणि इंटरनेटद्वारे थेट योगदान देता येते.

प्रस्तावना: ई-लोकशाही ज्याला डिजिटल लोकशाही किंवा इंटरनेट लोकशाही असेही म्हणतात. ई-लोकशाही राजकीय स्व-निर्णयाला बळकटी देते. तसेच लोकशाही सहभाग वाढवण्यासाठी ते सामाजिक आर्थिक आणि सांस्कृतिक माहिती गोळा करते.

अलीकडच्या या माहिती तंत्रज्ञानाच्या जगात या लोकशाहीचा राजकीय मान दंडावर तसेच सार्वजनिकसहभागावर मोठा प्रभाव पडलेला आहे. ई-लोकशाही साध्य करण्यासाठी डिजिटल प्लॅटफॉर्म डिझाईन करणे, लोकवादाच्या गतिशीलतेवर प्रभावी काम करणे, प्रत्येकाकडे पूर्ण वेळ धोरण विश्लेषणाने वाद विवादासाठी वेळ किंवा संसाधने असतात हे मान्य करणे, समावेशन सहभागाला प्रोत्साहन देणे आणि सायबर सुरक्षा आणि गोपनीयतेच्या चिंतांना दूर करणे समाविष्ट असते. वेगवेगळ्या लोकशाही संरचनांमध्ये विविध अनुप्रयोगांचा समावेश असलेली एक संकल्पना म्हणून, ई-लोकशाहीकडे पाहिले जाते. लोकशाहीच्या सैद्धांतिक शोधांमधून आणि तंत्रज्ञानाद्वारे सामाजिक आव्हानांना तोंड देण्यासाठी व्यावहारिक पुढाकारांमधून ती उदयास येते. त्याच्या अंमलबजावणीची व्याप्ती आणि पद्धत बहुतेकदा समाजाने स्वीकारलेल्या लोकशाहीच्या विशिष्ट स्वरूपावर अवलंबून असते. अशा प्रकारे तिला अंतर्गत गतिशीलता आणि बाह्य तांत्रिक विकास दोन्हीद्वारे आकार दिला जातो. जेव्हा प्रत्येक मुद्द्यासाठी समर्थन आणि विरोधी पुरावे आणि युक्तिवाद सादर करण्यासाठी, संघर्ष निराकरण आणि खर्च-लाभ विश्लेषण तंत्रे लागू करण्यासाठी आणि पुष्टीकरण पूर्वाग्रह आणि इतर संज्ञानात्मक पूर्वाग्रहांना सक्रियपणे संबोधित करण्यासाठी डिझाइन केलेले असते, तेव्हा ई-लोकशाही संभाव्यतः अधिक माहितीपूर्ण नागरिकत्व वाढवू शकते.

इतिहासात, सामाजिक चळवळींनी त्यांच्या नागरी सहभाग आणि सामाजिक बदलाच्या प्रयत्नांचा भाग म्हणून प्रचलित तंत्रज्ञानाचा वापर करण्यास अनुकूलता दर्शविली आहे. डिजिटल युगात ही प्रवृत्ती कायम आहे, जी तंत्रज्ञान लोकशाही प्रक्रियांना कसे आकार देते हे दर्शवते. तंत्रज्ञान विकसित होत असताना, ते सरकारी कामकाजासह समाजाच्या सर्व पैलूंवर अपरिहार्यपणे परिणाम करते. ही सततची तांत्रिक प्रगती सायबरसुरक्षा धोके, डिजिटल विभाजनाशी संबंधित समस्या आणि गोपनीयतेच्या चिंता यासारख्या आव्हानांना उपस्थित करत असताना सार्वजनिक सहभाग आणि धोरणनिर्मितीसाठी नवीन संधी आणते. समाज या गुंतागुंतीशी सक्रियपणे झुंजत आहे, लोकशाही वाढीसाठी तंत्रज्ञानाचा वापर संतुलित करण्यासाठी आणि त्याच्याशी संबंधित जोखीम व्यवस्थापित करण्यासाठी प्रयत्नशील आहे.

"सार्वजनिक निवडणुका काटेकोरपणे आणि कार्यक्षमतेने पार पाडल्या नाहीत तर नुसत्या सार्वजनिक यंत्रणात कुचकामी ठरत नाहीत तर संपूर्ण लोकशाही व्यवस्थाच संकटात सापडते" असे राज्यशास्त्रज्ञ पोलोक यांनी म्हंटले आहे त्यावरून लोकशाहीमध्ये निवडणुकांना असलेल महत्त्व समजते. निवडणुका या नागरिकांमध्ये

सार्वजनिक जीवन व्यवहारात सहभागी होण्यासाठी तसेच राज्यव्यवस्थेबद्दलची आत्मीयता निर्माण करण्याचे सर्वात मोठे कार्य करतात. निवडणूकीतलोकांनी दिलेल्या कल सरकारला आधीसत्ता मिळवून देतो. तसेच शांततामय मार्गांनी सत्ता बदलही घडवून आणतो. त्यामुळे उत्तम निवडणूक व्यवस्था ही प्रतिनिधिक शासनाची आधार शिरा असते. ही व्यवस्था प्रत्यक्षात कशी कार्यान्वित होते किती कार्यक्षमपणे आणि निपक्षपाती पणे काम करते तिचे सूत्रधार किती सक्षम प्रामाणिक आणि राजकीय पूर्वग्रहांपासून व दंडनांपासून मुक्त असतात यावरच देशाच्या लोकशाहीचे भवितव्य अवलंबून असते. आपल्या निवडणूक व्यवस्थेवर जर लोकांचा विश्वास नसेल तर निवडणूक निकालावरही तो असणार नाही म्हणजेच संपूर्ण लोकशाही प्रक्रियांकडेच लोक संशयाच्या नजरेने पाहू लागतील. असे होऊ नये म्हणून, भारतीय घटनाकारांनी भारतीय राज्यघटनेच्या कलम ३२४ मध्ये स्वतंत्र निवडणूक आयोगाची तरतूद केली आहे. हा निवडणूक आयोग पक्षीय सरकारच्या हस्तक्षेपापासून व नियंत्रणापासून मुक्त असलेल्या पद्धतीने निवडणुका पार पाडण्याचे काम करतो. भारतीय निवडणूक आयोग संसदेच्या तसेच राज्यांच्या विधिमंडळाच्या निवडणुकांसाठी काम करतो. तसेच राष्ट्रपती व उपराष्ट्रपती या पदांच्या निवडणुकांचे संचालन करण्याचे काम भारतीय निवडणूक आयोग करतो. थोडक्यात निवडणूक आयोग ही एक घटनात्मक संस्था असून आपल्या संविधानाने लोकशाही टिकवण्यासाठी बहुविध स्वरूपाचे कार्ये निवडणूक आयोगावर सोपवलेली आहेत. जगातील सर्वाधिक लोकसंख्येचा देश म्हणून आपला देश ओळखला जातो. आणि या देशामध्ये लोकशाही टिकवण्याचे महत्त्वाचे कार्य निवडणूक आयोगावर आहे. हे कार्य करत असताना निवडणूक आयोगाला पुढील स्वरूपाची कार्ये पार पाडावी लागतात. त्यामध्ये मतदारसंघाची आखणी करणे, मतदार यादी तयार करणे, राजकीय पक्षांना मान्यता देणे आणि मतदान चिन्ह देणे, नामांकन पत्राची छाननी करणे निवडणुकांचे संचालन करणे, निवडणूक खर्चावर निगराणी ठेवणे या कार्यांचा समावेश होतो. वाढत्या लोकसंख्येमुळे मतदारांची वाढलेली संख्या तसेच माहिती आणि तंत्रज्ञानाचा झालेला प्रसार यामुळे निवडणूक आयोगाची जबाबदारी आणखीच वाढली आहे. त्यातच निवडणुकीमध्ये होणाऱ्या अपप्रवृत्तींमुळे व गैरप्रकारांमुळे निवडणूक आयोगाच्या कार्यामध्ये सुधारणा करणे आवश्यक होते. त्यासाठी सरकारने १९७४ साली जयप्रकाश नारायण यांच्या अध्यक्षतेखाली निवडणूक सुधारणांचा विचार करण्यासाठी समिती नेमली होती. त्यानंतर अनेक समित्या आणि आयोग नेमले गेले. त्यातून अनेक शिफारसी पुढे आल्या. त्यामध्ये प्रामुख्याने राजकारणाच्या

गुन्हेगारी करणास पायबंद करण्यासाठी करावयाच्या सुधारणा, निवडणूक आयोगाशी संबंधित सुधारणा, मतदान पद्धतीशी संबंधित सुधारणा, प्रतिनिधींच्या वर्तनाशी संबंधित सुधारणा आणि नागरिकांच्या वर्तनाशी संबंधित सुधारणा यांचा समावेश होतो. वेगवेगळ्या आयोगांनी निवडणूक सुधारणा संबंधी केलेल्या शिफारशींची अंमलबजावणी करण्यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने माहिती आणि तंत्रज्ञानाचा वापर करून लोकशाही बळकटीकरणासाठी प्रयत्न केले.

प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये आपण भारतीय निवडणूक आयोगाने डिजिटल लोकशाहीसाठी वापरलेली ई-साधने याचा अभ्यास करणार आहोत.

मुख्य शब्द: डिजिटल लोकशाही, भारतीय निवडणूक आयोग, मतदार, उमेदवार, तक्रार, निराकरण

विषय निवडीचा हेतू:

१. डिजिटल लोकशाहीचे स्वरूप जगासमोर मांडणे.
२. डिजिटल लोकशाहीसाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने वापरलेल्या ई-साधनांचा अभ्यास करणे.
३. ई-साधनांच्या वापरामुळे भारतीय निवडणूक प्रक्रियेत झालेल्या सुधारणांचे निरीक्षण करणे.

व्याप्ती व मर्यादा: प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये डिजिटल जगामध्ये भारतीय लोकशाही टिकवून ठेवण्यासाठी निवडणूक आयोगाने केलेल्या सुधारणांचा आढावा घेण्यात आला आहे.

संशोधन पद्धती : प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी सामाजिक संशोधन पद्धती मधील वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक संशोधन पद्धतीचा अवलंब करण्यात आलेला असून त्यासाठी संदर्भ साधनांच्या माध्यमातून तसेच वर्तमानपत्रे पुस्तके आणि इंटरनेटचा वापर केला गेला आहे.

गृहीतके:

१. लोकशाहीच्या बळकटीकरणासाठी भारतीय निवडणूक आयोग निपक्षपाती पद्धतीने काम करतो. त्यासाठी निवडणूक आयोग आवश्यक तेथे माहिती व तंत्रज्ञानाची मदत घेतो.
२. अलीकडच्या काळात नागरिकांमध्ये प्रसार माध्यमांमुळे जागृती निर्माण झाली आहे. त्यामुळे नागरिकांचा राजकीय प्रक्रियांमध्ये सहभाग वाढला आहे.

3. लोकशाहीमध्ये राजकारणाचे बदलते स्वरूप आणि त्याचबरोबर नागरिकांचा वाढता सहभाग यांचा समतोल साधण्यासाठी माहिती तंत्रज्ञानाचा वापर भारतीय निवडणूक आयोग करतो.

मुख्य विषयाची मांडणी : प्रसिद्ध विचारवंत अब्राहम लिंकन यांच्या मते “लोकांनी लोकांसाठी लोकांकरता चालवलेल्या शासन प्रणालीला लोकशाही असे म्हणतात.” म्हणजेच लोकशाही म्हणजे अशी शासनव्यवस्था आहे की ज्यामध्ये प्रत्येकाचा वाटा असतो. भारताने संसदीय शासन पद्धतीचा स्वीकार केला आहे आणि त्यामुळे नागरिकांनी प्रत्यक्षपणे निवडून दिलेले लोक देशासाठी कायदे तयार करण्याचे तसेच कायद्यांची अंमलबजावणी करण्याचे कार्य करीत असतात. नागरिकांकडून लोकप्रतिनिधींचे निवड करण्याचे महत्वाचे काम भारतीय निवडणूक आयोग पार पाडत असतो. आजच्या माहिती तंत्रज्ञानाच्या जगात वावरत असताना त्याच माहिती आणि तंत्रज्ञानाचा वापर करून भारतीय निवडणूक आयोग निवडणुका वेळेत व कार्यक्षमतेने निपक्षपाती पद्धतीने पार पाडण्याचे कार्य करीत आहे. या कार्यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने वापरलेल्या ई-साधनांचा अभ्यास आपण या शोधनिबंधामध्ये करणार आहोत.

१. ऑब्झर्वर ॲप: ऑब्झर्वर ॲप हे भारतीय निवडणूक आयोगाने त्यांच्या सामान्य, पोलीस आणि खर्च निरीक्षकांसाठी विकसित केलेले मोबाईल ॲप्लिकेशन आहे. हे ॲप निरीक्षकांना त्यांचे आगमन आणि प्रस्थान अहवाल सादर करण्यास तसेच नियोजित वेळापत्रक पाहण्यास आणि त्यांच्या मतदारसंघाबद्दल माहिती देते. तसेच या ॲपच्या माध्यमातून निवडणूक गैरव्यवहार किंवा अनियमितेच्या घटना असलेल्या प्रकरणांची तक्रार करण्यास हे ॲप मदत करते. हे ॲप निरीक्षकांना त्यांच्या नियुक्त केलेल्या भूमिकेनुसार थेट भारतीय निवडणूक आयोगाला विविध वैज्ञानिक अहवाल सादर करण्यास देखील मदत करते. त्यामुळे असे म्हणता येईल की ते निरीक्षकांसाठी एक मौल्यवान साधन आहे.

२. सी-व्हिजील ॲप: नागरिकांना निवडणुकीदरम्यान आदर्श आचारसंहितेच्या उल्लंघनाची तक्रार करण्यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने हे ॲप विकसित केले आहे. ॲप ची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत:

१. नागरिक याच्या माध्यमातून आदर्श आचारसंहितेच्या उल्लंघनाची तक्रार नोंदवू शकतात.

२. हे ॲप नागरिकांना निवडणूक प्रक्रियेत सहभागी होण्यासाठी एक व्यासपीठ प्रदान करते.

3. हे ॲप वापर करताना फक्त थेट घटना कॅप्चर करण्याची परवानगी देते तसेच तक्रारींच्या प्रगतीचा आढावा देते.

जर नागरिकांना आदर्श आचारसंहितेचे उल्लंघन झाल्याचे आढळले तर नागरिक या ॲपच्या माध्यमातून तक्रार नोंदवू शकतात . निवडणूक आयोग नागरिकांच्या तक्रारींची चौकशी करेल आणि योग्य ती कारवाई करेल. निवडणुका निपक्ष आणि पारदर्शकपणे पार पाडल्या जातात याची खात्री करण्यासाठी हे ॲप विकसित केले आहे .

३. सुविधा पोर्टल: निवडणुकीदरम्यान लागणाऱ्या सर्व परवानग्या देण्यासाठी एकच विंडो उपलब्ध व्हावी यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने हे पोर्टल सुरू केले आहे. हे ॲप्लिकेशन फक्त उमेदवार आणि राजकीय पक्ष यांसाठीच मर्यादित आहे. हे एक वेबआधारित ॲप्लिकेशन आहे. जे परवानगी अर्ज भरण्याचा पर्याय देते. राजकीय पक्ष किंवा उमेदवार त्यांच्या मोबाईल नंबरचा वापर करून सहजपणे प्रोफाइल तयार करू शकतात. प्रोफाइल तयार झाल्यानंतर ऑनलाईन पद्धतीने परवानगी विनंती सबमिट करू शकतात.जर कोणत्याही राजकीय पक्षांनी संबंधित अधिकाऱ्यांना प्रत्यक्ष परवानगी विनंती सादर केली तर, ते सिस्टम मध्ये ऑफलाईन मिळालेली परवानगी देखील डिजिटलायझेशन करेल.

सर्व प्रकारच्या परवानगी मिळाल्यानंतर हा अर्ज पुढील प्रक्रियेसाठी त्या विभागाच्या नोडल अधिकाऱ्यांच्या मंजूरीसाठी पाठवला जाईल. कोणत्याही परवानगीला मंजूरी देण्यापूर्वी यांची संमती आवश्यक आहे. अशा इतर अधिकाऱ्यांना हे ॲप मदत करते. या ॲपची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहे:

१. ऑफलाईन आणि ऑनलाईन परवानगी विनंती लागू करण्याची सुविधा देणे.
२. संबंधित विभागाच्या नोडल अधिकाऱ्यांकडे परवानगी विनंती स्वयंचलितपणे अग्रेसरित करणे.
३. नोडल अधिकाऱ्यांसाठी स्वतंत्र मोबाईल ॲप्लिकेशन विकसित केले आहे.
४. विशिष्ट श्रेणीच्या परवानगीसाठी अनेक नोडल नियुक्त करण्याची सुविधा देणे .

५. इलेक्ट्रॉनिकली ट्रान्समिटेड पोस्टर बॅटल सिस्टीम (ETPBMS): ही भारतीय निवडणूक आयोगाने विकसित केली आहे आणि सध्याच्या पोस्टर बॅटल सिस्टीमच्या अनुषंगाने ती अमलात आणली आहे. पोस्टर बॅटल इलेक्ट्रॉनिक माध्यमातून मतदारांपर्यंत पोहोचवले जाईल. यामुळे मतदारांना त्यांच्या मूळ नियुक्त केलेल्या मतदार संघाबाहेरील त्यांच्या पसंतीच्या ठिकाणाहून इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने प्राप्त झालेल्या पोस्टर बॅटल वर मतदान करता येते. आणि चिन्हांकित पोस्टर बॅटल

पोस्टद्वारे परत पाठवता येते. ही मतपत्रिका दोन भागात पाठवली जाते म्हणजे ती पोस्टल मतपत्रिका आणि ई-पीबी पिन. या मतपत्रिकेमुळे दुर्गम भागातील सर्विस हॉटेलपर्यंत पोस्टर मतपत्रिका पोहोचवता येते व त्यांनाही या निवडणुकीच्या प्रक्रियेत सामावून घेता येते.

५. राष्ट्रीय तक्रार सेवा पोर्टल (NGSP)-निवडणुकांशी संबंधित आणि निवडणुकांच्या बाहेरील तक्रारींचे निरीक्षण करण्यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाला मदत करण्याचे काम हे मोबाईल ॲप्लिकेशन करते. या पोर्टलमुळे नागरिकांना तक्रारी करणे सोपे झाले आहे. तसेच त्यांच्या तक्रारींची त्वरित चौकशी केली जाते यामुळे निवडणूक आयोगाच्या कामाचा दर्जा सुधारला आहे. या पोर्टलवर तक्रार दाखल केल्यानंतर ती चौकशीसाठी योग्य निवडणूक अधिकाऱ्याकडे सोपवली जाते अधिकाऱ्याने विशिष्ट कालावधीत तक्रारीला प्रतिसाद देणे आवश्यक आहे. या पोर्टलमुळे नागरिक त्यांच्या तक्रारींना अधिकाऱ्यांचा मिळालेला प्रतिसाद पाहू शकतात. या पोर्टल चे फायदे पुढील प्रमाणे आहेत:

१. ही प्रणाली सर्व तक्रारी वेळेवर आणि कार्यक्षमतेने हाता जातात याची खात्री देते
२. नागरिक त्यांच्या तक्रारींची स्थिती ऑनलाईन ट्रॅक करू शकतात
३. नागरिक अगदी सोप्या पद्धतीने ऑनलाईन तक्रारी नोंदवू शकतात

६. निवडणूक नियोजन पोर्टल :

निवडणूक नियोजन पोर्टल ही निवडणूक व्यवस्थापन प्रक्रियेला डिजिटल प्लॅटफॉर्म प्रदान करण्यासाठी भारतीय निवडणूक आयोगाने घेतलेली एक नवीन पोर्टल आहे. हे पोर्टल सर्व राज्याने, केंद्रशासित प्रदेशांचे सीईओ, निवडणूक आयोगातील नियोजन विभाग आणि इतर विभाग यांना उपलब्ध आहे. रिक्त जागा, आगामी निवडणुका, सुट्टी व्यवस्थापन आणि बरेच काही व्यवस्थापित करण्यासाठी नियोजन विभागाला मदत करण्यासाठी या पोर्टलमध्ये विविध मॉडेल उपलब्ध आहेत . हे ॲप्लिकेशन थकीत क्रिया कलापनाबद्दल माहिती देण्यासाठी ऑटो अलर्ट अल्गोरिदम वापरते. तसेच भारतीय निवडणूक आयोग या पोर्टलचा वापर करून राज्य अधिकाऱ्यांशी एस.एम.एस आणि मेलद्वारे देखील संवाद साधू शकतात. देशभरातील निवडणूक अधिकाऱ्यांनी निवडणुकीत नागरिकांचा सहभाग वाढवण्यासाठी मतदार नोंदणी करणे आणि अर्ज प्रक्रियेला सुरुवात करणे हे त्याचे काम आहे. पूर्वी अर्ज प्रक्रिया पूर्ण करणे हे एक कठीण काम होते. कारण सर्व राज्यांमध्ये वेगवेगळे अर्ज येत होते. अर्जाची नोंदणी झाल्या नंतर त्याची तपासणी करणे, अर्जाची छाननी करणे आणि उमेदवारांना मतदान प्रक्रियेत समाविष्ट करून घेणे हि फार कठीण प्रक्रिया होती

.परंतु या ॲपमुळे या कामात सुलभता आली . मतदार नोंदणीच्या सर्व समस्यांवर मात करण्यासाठी हे ॲप केंद्रीय निवडणूक आयोगाला मदत करते . या ॲपची वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे आहेत :

- १) सर्व राज्याने आणि केंद्रशासित प्रदेशांसाठी एकच एकत्रित डेटाबेस
- २) प्रत्येक फॉर्मच्या प्रगतीचा आढावा घेण्याची क्षमता
- ३) निवडणूक अधिकाऱ्यांच्या कामगिरीवर लक्ष ठेवण्यासाठी एक रिपोर्टिंग सिस्टीम
- ४) मतदार यादी ,डेटा विश्लेषण आणि निर्णय घेण्यासाठी अनेक अहवाल तयार करणे.

७. ईव्हीएम किंवा व्हीव्हीपॅट: इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्र यालाच ईव्हीएम असेही म्हणतात. हे मतदान करण्यासाठी इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर करते. हे यंत्र मतदान पार पाडते आणि मतमोजणीही करते. यामध्ये दोन युनिट असतात. कंट्रोल युनिट आणि बॅटिंग युनिट. हे युनिट केबलने जोडलेले असतात. ईव्हीएम ही स्वतंत्र मशीन आहे . ज्यामध्ये एकदा लिहल्या नंतर वाजता येते अश्या प्रकारच्या मेमरी वापरतात. ही प्रणाली भारतीय निवडणूक आयोगासाठी सरकारी मालकीच्या इलेक्ट्रॉनिक्स कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया आणि भारत इलेक्ट्रॉनिक्स यांनी विकसित केली होती .१९९० च्या दशकापासून टप्प्या-टप्प्याने सुरु करण्यात आली. इलेक्ट्रॉनिक मतदान सुरु होण्यापूर्वी कागदी मतपत्रिकांचा वापर केला जात असे आणि त्यानंतर मतमोजणी केली जात असे . छापील कागदी मतपत्रिका महाग होत्या, मतदानानंतर भरपूर संसाधने आणि वैयक्तिक मतपत्रिका मोजण्यासाठी बराच वेळ लागत असे . आणि आधीच भरलेल्या बनावट मतपत्रिका वापरून फसवे मतदान होण्याची शक्यता जास्त होती. ईव्हीएमच्या वापरामुळे खर्चात लक्षणीय घट झाली. तसेच निकाल जलद घोषित करण्यासाठी मोजणीचा वेळ कमी झाला आहे. तसेच मतमोजणी करतेवेळी अंगठ्याच्या ठशांची पडताळणी यासारख्या सुरक्षा यंत्रणेमुळे निवडणूक आयोगाच्या कामात पारदर्शकता आली .

संदर्भ साहित्य:

- १) भारतीय गणराज्याचे शासन आणि राजकारण – डॉ . भा . ल. भोळे
- २) राज्यशास्त्र कोश – राजेंद्र व्होरा आणि सुहास पळशीकर
- ३) भारतीय निवडणूक आयोग वेबसाईट- <https://www.eci.gov.in/>
- ४) ईव्हीएम किंवा व्हीव्हीपॅट- <https://www.eci.gov.in/evm/>